

Bozsó Renáta - Kávai Zsuzsanna - Szirmai Éva: Szakkollégiumok: Identitásalakítás? Közösségfejlesztés? Tehetséggondozás?

Bevezetés

A *Horizon 2020* keretében kilenc európai egyetem és kutató szervezet között hároméves kutatási együttműködés jött létre, hogy a feltárják a felnőttképzés lehetőségeit a sérülékeny társadalmi csoportok 16–30 éves korosztályában az aktív állampolgárrá válásban (Adult Education as a Means to Active Participatory Citizenship – EduMAP^[1]). Kutatócsoportunk, amelyet a Szegedi Tudományegyetem Állam és Jogtudományi Karának és Juhász Gyula Pedagógusképző Karának munkatársai alkotnak, a magyarországi romák/cigányok^[2] számára indított programokat vizsgálta, amelyek elsődleges célja, hogy segítse a – többnyire – hátrányos helyzetű fiatal felnőttek felsőoktatási beilleszkedését. Olyan intézménytípust vizsgáltunk (roma szakkollégium), amelynek Magyarországon vannak ugyan előképei, de az európai országok többségében ismeretlen. A roma szakkollégiumok történetét is érintő írások (Forray R. – Boros 2009; Demeter 2012; Kardos 2014; Jancsák 2015; Garai – Szabó 2015) mindegyike megkülönbözteti ezeket a szervezeteket az 1970-ben alakult Rajk László Szakkollégium nyomán kiépült hálózattól, amely egyfajta kisegyetemi rendszert igyekezett megvalósítani, vagyis az egyénre szabott tehetséggondozásra, a tudományos szakmai utánpótlás nevelésére szakosodott. A roma szakkollégiumok – ezekkel ellentétben – sokkal inkább a két világháború közötti időszakban, a népi írók és Györffy István kezdeményezésére, elsősorban a paraszti származású fiatalok társadalmi mobilitásának elősegítésére létrejött Bolyai Kollégium, ill. ennek utóda, a Györffy Kollégium hagyományát követik. Különösen fontosnak látszik az elődök szempontjából az 1946-ban indult népi kollégiumi mozgalom is. A NÉKOSZ, túl azon, hogy kifejezetten politikai aktivitást várt el (követelt meg) hallgatóitól, a társadalmi helyzetük miatt a felsőoktatásból kizárt, elsősorban vidéki fiatalok számára nyújtott lehetőséget felsőfokú végzettség megszerzésére. A 90-es évek elejétől a szakkollégiumi mozgalom kidolgozta a maga működési kereteit, minősítési irányelveit, definiálta alapvető céljait, vagyis a rendszerváltozás időszakának aktívan politizáló műhelyei szakmai fórumként, tehetséggondozó intézményként működtek tovább. „A szakkollégiumok szűkebb értelemben vett, legfelsőbb szintű jogszabályi

környezetét a mindenkori (felső)oktatási törvények (...), illetve a hozzájuk kapcsolódó rendeletek jelentették. A 2011. évi nemzeti felsőoktatásról szóló CCIV. törvény – bár 54. paragrafusában röviden már utal a szakkollégiumok létesítésének körülményeire – a tehetséggondozás rendjének (így a szakkollégiumok szervezési elveinek) részletes szabályozásával már a kormányt hatalmazta fel. Ennek nyomán született meg a nemzeti felsőoktatási kiválóságról szóló 24/2013. (II. 5.) Kormányrendelet, ami jogszabályi szinten rögzíti azokat az elvi megfontolásokat és kezdeményezéseket – így például az intézmények tradicionális jellegét és a roma szakkollégiumok kiemelt státuszát – amelyek szándékát és előzetes jeleit az ADITUS 2011-es tanulmánya már kimutatta” (Garai – Szabó 2015; Aditus 2011).

Bár hosszú távú hatásairól még nincsenek megbízható és általánosítható információk, kifejezetten fontosnak látszanak azok a kezdeményezések, amelyek kezdetben civil, később pedig kormányzati támogatással működő roma esélyegyenlőségi programokat működtettek – a mi szempontunkból legfontosabb területen, a felsőoktatásban. 1998-ban kezdte meg munkáját a *Romaversitas Alapítvány*, a Magyar Soros Alapítvány, ill. később a Nyílt Társadalom Intézet (Open Society Institute) felsőoktatási programja (Higher Education Support) támogatásával. A Romaversitas később mintául szolgált ahhoz a szakkollégiumi rendszerhez, amely a felsőoktatásban működő tehetséggondozás egyik jellegzetesen magyar formája. 2011-től az alapítványi/egyesületi és egyetemi/intézményi fenntartású roma szakkollégiumok mellett megjelent egy harmadik modell: a Magyarországon bevett, keresztény történelmi egyházak és felekezetek is nyitottak roma egyetemi szakkollégiumokat. Ez a rendszer a felsőoktatásba bekerült cigány fiatalok számára lakhatást, ösztöndíjat, mentori és tutori segítséget, spirituális programokat, lelki gyakorlatokat, a vallásgyakorláshoz szükséges lehetőségeket biztosított. A támogatási rendszer a keresztény roma szakkollégiumok preferált helyzete miatt jelentős mértékű aránytalanságot mutat, mint az általunk készített interjúkból egyértelműen kiderül, azok a projektek, amelyek nem részei a krsz-hálózatnak [3] fokozatosan a perifériára szorulnak, sem a felsőoktatási intézmények, sem a civilszervezetek, ill. magántámogatók nem képesek állami donáció nélkül fenntartani és működtetni programjaikat.

Kutatásunkban három, sok szempontból eltérő intézményt választottunk ki: a keresztény roma szakkollégiumi hálózat egyik tagját, egy, a felsőoktatási intézményhez kötődő kisegyetemi vagy „láthatatlan kollégiumot”, ill. egy alapítványi/egyesületi formában, kvázi civil szervezetként működött. [4] Hipotézisünk szerint a három forma a(z oktatás)politikai környezethez való viszony, a működési keretek, a döntéshozatalba való bekapcsolódás lehetősége, az információkhoz való hozzájutás és a finanszírozás szempontjából pontosan megkülönböztethető státuszt jelenít meg, és bár a célkitűzéseik csaknem azonosak, a gyakorlat szintjén jelentős különbségek tapasztalhatók.

Azt tapasztaltuk, hogy az eltérő finanszírozási/fenntartói gyakorlat eredményeként az egyes szakkollégiumok más-más mértékben képesek érvényesíteni szakmai szempontjaikat, lévén, hogy sem a jogszabályi, sem a pénzügyi környezet nem kedvez az alapítványi és intézményi fenntartásúaknak, kifejezetten diszkriminatív gesztusok érzékelhetők a politikai döntéshozók részéről mind az egyetemi, mind a civil szférával szemben. A legrégebben alapított, komoly hagyományokkal rendelkező szakkollégium áldozatává látszik válni a jelenlegi kormányzat civilelles lépéseinek: a hátrányos helyzetben élők felzárkóztatását szolgáló programok egy intézménytípust nevesítenek, a pályázatokban való részvételüket korlátozzák, a donációt szabályozó adójogszabályok hátrányos helyzetbe hozzák az alapítványi fenntartókat. Hasonló problémákról számolnak be a felsőoktatási intézményhez mint fenntartóhoz kötődő szakkollégiumi vezetők, bár számukra az adminisztrációs terhek, az intézményi bürokratikus rendszer buktatói tűnnek komoly akadályoknak, hiszen a pályázati források az intézményhez érkeznek,

felhasználásuk során nem minden esetben érvényesíthetők a szakkollégium igényei. Ugyanakkor az egyházi fenntartású szakkollégium kevesebb nehézségről számol be, és ez elsősorban nem az alapító/„fenntartó” egyházközösség támogatásának köszönhető, hanem állami forrásoknak

És egyetlenegy olyan civil szervezet volt akkor is most is, aki a felsőoktatásban lévő roma fiatalokat a pályázati kiírás módszereinek megfelelően pályoltatta volna. És úgy költöttek el első körben 400 millió forintot, aztán pedig 1,15 milliárd forintot, hogy a rendszer, amelyik ezt magára költötte, az iszonyatosan sokat vett le belőle. A diákok végeredményben jó, hogy 30 ezer forintot kaptak havonta, még ha hozzáadom a kollégiumi szállás költségét is, amit ugye nekik az ösztöndíjuktól fizetni kellett, amit kaptak, hogy közben arra a bizonyos TÁMOP 4.1.1 programban a fajlagos költség az olyan 8 millió forint/fő volt. (férfi, kisebbségpolitikus)

Az egyetem pályázati és innovációs politikája nagyon kedvezőtlen. A források egy részét azonnal elveszik és a működési költségekre fordítják. A másik gond az iszonyatos adminisztrációs elvárás. Soha nem az uniós cuccal van nehézségünk, hanem, hogy az egyetem felé is megfeleljünk a dokumentációval. Az megkeseríti az életünket, így már ott tartunk, hogy legközelebb nem az egyetemmel fogjuk megvalósítani a pályázatunkat, mert egyszerűen nem tudunk annyi humán erőforrást kitermelni, hogy a szakmai célokat is meg tudjuk valósítani. A másik része, hogy nem befogadó a rendszer, de nem bántanak minket, inkább megtűrt kategóriában vagyunk. Időnként vannak fellángolások, hogy de jó, hogy vagyunk és akkor elővesznek és mutogatnak. (nő, vezető tanár, tutor)

A civil szervezetek a nyugati mintákat követve, az államtól függetlenül működnek, non-government kategória. Én nagyon pozitívnak értékelem, ugyanakkor azt kell mondanom, hogy ki vannak zárva, lehet, hogy ez a szerencsénk egyébként, mert ha be lennének téve egy állami finanszírozásba, akkor az állami feladatoknak meg kellene felelniük. Tehát egy patthelyzetben vannak ebből a szempontból. Abból a szempontból viszont nem, hogy el tudják vinni a maguk küszködéseivel és küzdelmeivel a feladataikat, viszont nincsenek nekik kiírva olyan programok tartósan, amellyel professzionálisan tudnák finanszírozni. (nő, tutor)

Összességében úgy látjuk, hogy a szakkollégiumi hagyományok folytatóiként működő roma szakkollégiumok – bár időnként erejükön felül – de mindent megtesznek, hogy ne hagyják magukra a felsőoktatásba bekerült roma/cigány fiatalokat. Tanulmányunkban elsősorban azt vizsgáljuk, hogy milyen stratégiákat dolgoztak ki fennmaradásuk érdekében, az aktuális oktatáspolitikai folyamatok (mint pl. a felsőoktatási felvételi eljárás jelentős szigorítása) hogyan hatnak tevékenységük szervezésére, átrendeződnek-e a küldetésnyilatkozataikban rögzített prioritások, egyáltalán: látszik-e esély arra, hogy a szakkollégiumokban lehetőséget kapjanak a hallgatók a roma értelmiségi réteg kiépítésére, az aktív állampolgárrá válás elősegítésére.

A kutatásról

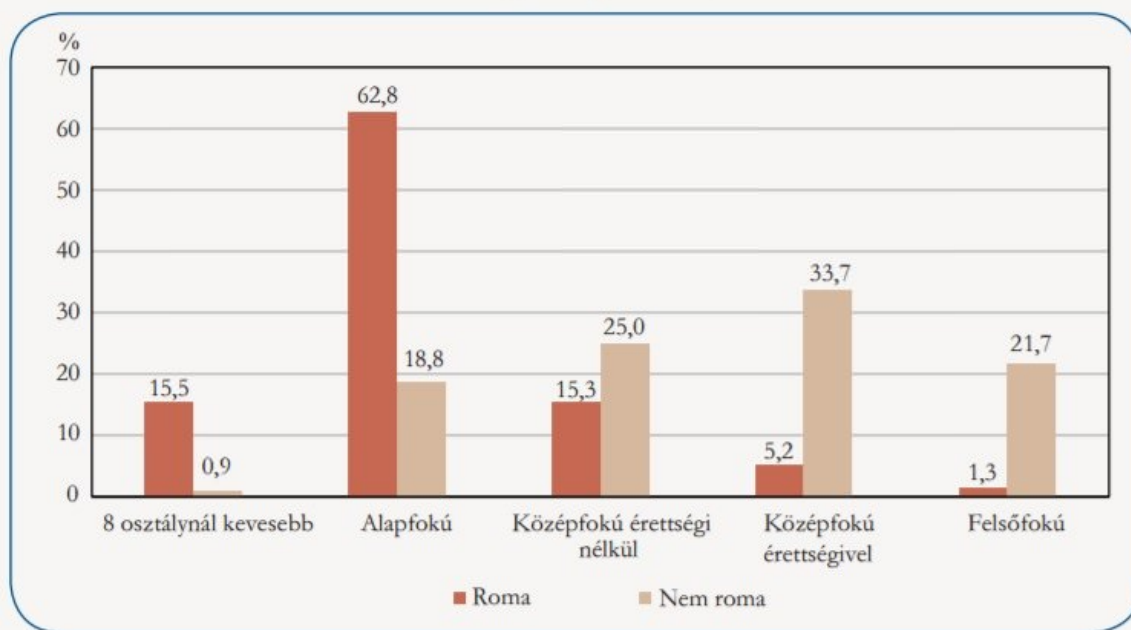
A magyarországi roma lakosság mind oktatási, mind munkaerőpiaci helyzetét tekintve egyike a leginkább sérülékeny társadalmi csoportoknak. A KSH 2015-ös munkaerő-felmérése^[5] szerint a magánháztartásokban élők 3,7%-a vallotta magát romának, közöttük magasabb a fiatalok és fiatal középkorúak aránya. Az idősebb roma generációk alulreprezentáltsága elsősorban egészségi okokkal magyarázható, míg a nők alacsony munkaerőpiaci jelenléte azzal, hogy a roma családokban az átlagosnál több gyermeket nevelnek.

Különösen súlyos azonban a helyzet a roma és nem roma lakosság körében, a legmagasabb iskolai végzettségben mérhető különbség tekintetében. Míg a nem roma lakosság körében a felsőfokú végzettséggel rendelkezők aránya közelít az Európai Unió átlagához, a romák esetében ez mindössze 1,3%. Mint egyik interjúalanyunk fogalmazott, a felsőoktatásba és a szakkollégium rendszerbe eljutó roma fiatalok a számarányukat tekintve olyanok, „mint a jéghegy csúcsának a tetején álló hangyának a sapkáján a bojt” (férfi, kisebbségpolitikus1).

1. ábra

A 15–64 éves roma és nem roma népesség megoszlása a legmagasabb iskolai végzettség szerint, 2015

ettsé

Forrás: Munkaerő-felmérés, alapfelvétel.

Az alacsony iskolai végzettség ahhoz vezet, hogy a csak ezzel rendelkezők nem találnak tartós, legális munkát a munkaerőpiacon, közfoglalkoztatottként pedig konzerválódik kiszolgáltatottságuk. Nem igényel különösebb éleslátást, hogy elismerjük, a romák munkaerőpiaci helyzetének javítása jelentős mértékben iskolai végzettségük növelésével, a közép- és felsőoktatásban való megjelenésük elősegítésének gyors és hatékony módszereivel érhető el. A rendszerváltozás óta mind a kormányzati, mind a civil szféra keresi a megoldást erre az égető problémára. Különösen jelentős volt a 2003-ban induló *Roma Integráció Évtizede Program* (RIÉP), és bár kiemelt hangsúlyt kapott benne az oktatás területe, hiányzott mögüle mind a kormányzati, mind a társadalmi elkötelezettség. Néhány eleme (oktatás kiterjesztése, deszegregációs törekvések) beépült A *Nemzeti Társadalmi Felzárkózás Stratégiájába* (NTFS), de pl. a civilek körében komoly kétségek merültek fel ennek megvalósíthatóságát illetően (Dinók 2013) olyan dokumentumokban, mint a *Civil társadalmi jelentés a Nemzeti Társadalmi Felzárkózási Stratégia megvalósításáról Magyarországon 2012-ben*.

A fentiek ismeretében a roma szakkollégiumi rendszer mint jógyakorlat vizsgálata termékeny terepnek tűnt. A kutatás során azonban komoly nehézségekkel szembesültünk: bár az EduMAP vizsgálati szempontjai nem feltétlenül jelentek meg az általunk ismert, korábbi publikációkban, a szervezetek vezetői már a kapcsolatfelvétel időszakában nyilvánvalóvá tették, hogy terhes számukra az utóbbi időben tapasztalható érdeklődés intézményeik iránt. Több szervezethez küldtünk a kutatásban való részvételre felkérő leveleket, volt, ahonnan semmilyen módon nem reagáltak, volt, ahol strukturális változások miatt nem tudták vállalni az interjúkat. Végül három intézményben folytattuk a kutatást, és ez minden szempontból szerencsés választásnak tűnt. Egyrészt mindhárom finanszírozási modell (alapítványi/egyesületi, egyetemi/intézményi, egyházi/állami) sajátosságairól és nehézségeiről képet kaptunk, másrészt az EduMAP-kutatás egyik központi kérdése, az állampolgári aktivitás kapcsán kirajzolódó eltérő vélemények is árnyalhatják előfeltevéseinket. Az interjúk általában az interjúalanyok saját közegében készültek, így lehetőségünk nyílt rá, hogy erről is közvetlen benyomásokat szerezzünk. A félig strukturált interjúkban igyekeztünk ragaszkodni a projekt mintakérdéssorához, bár ez sok esetben külön értelmezést kívánt, ami arra mutat, hogy egyrészt az EU-ban létező fogalmi háló hazánkban nem feltétlenül ugyanazt jelenti, másrészt a szakkollégiumi rendszer mint hungarikum nehezen illeszthető be az EU által (el)ismert programok közé. Nem álltunk viszont ellen akkor sem, ha interjúalanyaink a működésüket illetően más momentumokra helyezték a hangsúlyokat, vagy éppen elzárkóztak bizonyos kérdések megválaszolásától – ilyen volt a politikával, a politikai környezettel, ill. az aktív politizálással kapcsolatos kérdéskör. Külön is fontosnak tartjuk, hogy egy fővárosi mellett két vidéki intézmény is bekerült a vizsgálatba, hiszen egészen más kihívásoknak kell megfelelniük. Mindhárom szakkollégium esetében meg kellett viszont küzdenünk azzal, hogy a résztvevők úgy érzékelik, „divattémává” váltak, a hallgatók elérésében nem mindenhol voltak igazán készségesek. Nem volt szerencsés a kutatás központi ütemezése sem, hiszen a nyári szabadságolások, ill. a tanévkezdés miatt nehezen értük el interjúalanyainkat. Ezzel együtt azonban úgy gondoljuk, hogy az összegyűjtött anyag informatív, tükrözi azokat a nehézségeket és kihívásokat, amelyekkel a szakkollégiumi rendszer küzd, és segíthet abban, hogy a szakkollégiumi szisztéma, a tehetséggondozás és a társadalmi mobilitás elősegítésének eszközeként elterjedjen az Európai Unió tagállamaiban.

Az interjúk és megfigyelés során mindhárom intézményben követtük az EduMAP-program által rögzített szerkezetet, így az első szakaszban a releváns helyi környezetről (társadalmi, gazdasági, jogi és politikai kontextus) igyekeztünk képet kapni. A második szakaszban a módszertani kérdésekre koncentráltunk, különös hangsúlyt helyezve az aktív állampolgárságot segítő elemek azonosítására, a gyakorlatok elemzésére. A programokban részt vevő képzők segítségével elsősorban a felzárkózás és tehetséggondozás lehetőségeit vizsgáltuk. A harmadik szakasz a kommunikációs környezet, gyakorlatok és kapcsolatok feltárására volt hivatott a roma résztvevők munkahelyi és oktatási környezetében. A kutatás során a három intézményben összesen 18 (1. táblázat) félig strukturált mélyinterjút vettünk fel, egyszerre szem előtt tartva az EduMAP kérdéssorát, és azokat a kérdéseket, lehetséges konfliktushelyzeteket, értelmezési különbségeket, amelyek a beszélgetések folyamatában bennünk megfogalmazódtak. Így például különös hangsúlyt kaptak a finanszírozási anomáliák, a jogszabályi és politikai környezet kihívásai és az a tágabb kontextus, amelyet többnyire interjúalanyaink jelöltek ki, amikor a – sokszor személyükkel, nevükkel fémjelzett – programok ártékelődéséről, gyakran torzulásáról beszéltek.

1. szakasz	2. szakasz	3. szakasz
férfi, kisebbségpolitikus1	nő, programkoordinátor	férfi, hallgató (katekéta)
férfi, kisebbségpolitikus2	nő, tutor1	férfi, hallgató (orvos)
férfi, intézményigazgató	nő, tanulmányi referens	férfi, hallgató (építészmérnök)
nő, intézményigazgató	nő, vezető tanár, tutor	nő, hallgató (biológus)
nő, programkoordinátor	nő, tutor2	nő, volt hallgató (szoc. munkás)
nő, vezető tanár, tutor	férfi, tutor	férfi, hallgató (hitoktató)

Munkánk során 3 prioritást határoztunk meg, amelyeket mindhárom szakkollégiumi forma esetében érvényesnek találtunk. Azt vizsgáltuk, hogy a roma szakkollégiumok küldetésnyilatkozatai, formálisan és informálisan (rögzített vagy csak hallgatólagosan) vállalt feladatai, oktatási-képzési gyakorlata mennyiben feleltethetők meg a hagyományos, elsősorban a tehetséggondozást és a tudományos pályára való felkészítést célul kitűző szakkollégiumoknak. Mennyiben befolyásolja a szakkollégiumok működését a finanszírozás (alapítványi, intézményi vagy egyházi) formája, ill. a fenntartó elvárásai? Alkalmasak és képesek-e ezek a kollégiumok a roma értelmiségi réteg kiépítésének támogatására, a hátrányos szociális helyzetből adódó nehézségek leküzdésének segítésére, a roma identitástudat alakítására?

Tehetséggondozás

A tehetséggondozás témájához először a rendkívül változatos formában megjelenő és egységesen szinte definiálhatatlan tehetség fogalmat kell rögzítenünk. Hogy a megítélésnek csak két szélsőséges álláspontját említsük: Lewis Terman konzervatív megközelítésében a Stanford-Binet féle intelligencia-skálán mért értékek alapján a felső régiókba sorolhatók tekinthetők tehetségesnek, míg Paul Witty liberális nézete szerint mindenkire ki kellene terjeszteni a tehetség fogalmát, akinek a teljesítménye potenciálisan értékes, figyelemre méltó (lásd erről Renzulli 2011). Ez a kettősség visszaköszön a felsőoktatási tehetséggondozás világában is. Általánosan fogalmazva saját definíciónk a felsőoktatásra vonatkoztatva Bodnár Gabriellához áll a legközelebb. E szerint: „a felsőoktatásban tehetségnek nevezzük azt, aki szellemi potenciáit megfelelő társadalmi tőke segítségével, önmaga és mások, a közösség számára eredményesen megmutatja, hasznosítja. Vagyis tudását, motivációját, kreativitását megfelelő környezeti feltételek között kiemelkedő teljesítménnyel és hatékony interperszonális készségével érvényesíteni tudja” (Bodnár 2015: 53).

A felsőoktatási tehetséggondozásnak alanyai azok, akik az előírt kurzusokon felül vállalkoznak szellemi horizontjuk tágítására, míg a definícióban megfogalmazott társadalmi tőke többek között az adott intézmény, szervezet, s azon belüli tutorok, mentorok, konzulensek személyében realizálódhat, intézményi szintű terepe pedig a jogszabályokban (Ftv 2011; Korm.rend. 2013) is nevesített:

- tudományos diákkörök,
- tehetséggondozó stúdiumok, műhelyek,
- és a szakkollégiumok.

Jelen tanulmányunkban a szakkollégiumok, azon belül is a roma szakkollégiumok tehetséggondozó szerepével foglalkozunk, azt vizsgáljuk. Az ún. klasszikus tehetséggondozó és tudományos szakmai utánpótlás-nevelő kollégiumok hagyományosan a tehetséggondozás köré épülnek, céljuk, hogy tagjaik a szakma elitjébe kerüljenek. A roma szakkollégiumokat ellenben felzárkóztató szakkollégiumként definiáljuk, ahol a diplomához juttatás a cél, így kvázi „mobilitási csatornaként” működnek (Demeter 2012). Bizonyos esetekben nem is tekintik őket a klasszikus értelemben szakkollégiumnak, hiszen itt inkább a szociális hátránykompenzálást helyezik előtérbe.

Vizsgálataink az ún. fenntartói típusú (roma) szakkollégiumokra irányultak, de az ezek elődjeként megnevezhető alapítványi formára is kiterjedtek. A zömmel 2011-12-ben alakult roma szakkollégiumok nem az egyetemre történő bejutást, felvételt könnyítik meg azok számára, akik erre önerejükől nem lennének képesek, hanem a felvételt nyert és tanulmányaikat megkezdő hallgatónak nyújtanak több formában támogatást azért, hogy benntartsák őket a rendszerben, illetve a bennük rejlő képességeket kibontakoztassák. Ez a helyzet látszik módosulni napjainkban, elsősorban a felvételi követelmények módosítása, szigorítása miatt. Azt tapasztaltuk, hogy egyre inkább nyitnak a középiskolák felé, igyekeznek a hátrányos helyzetű középiskolások számára megkönnyíteni a felvételi követelmények teljesítését.

A jelenleg az országban működő 11 roma szakkollégium többsége a Keresztény Roma Szakkollégiumi Hálózat tagja, s magára nézve kötelező érvényűként fogadja el a 2013-ban közösen megfogalmazott Roma Szakkollégiumi Chartát. A chartát és a szakkollégiumok küldetésnyilatkozatait áttekintve azt látjuk, hogy egyenlő súllyal szerepel bennük a sikeres tanulmányokhoz való segítségnyújtás, a kiemelkedő képességű szakkollégisták tehetséggondozása, de a szociális hátrányok kompenzálása és az integrált tanulóközösségek létrehozása is. Szolgáltatásaikban e célok és elvek legtöbbször egyszerre érvényesülnek.

Mégis meddig tart a hátránykompenzálás és hol kezdődik a tehetséggondozás? Amennyiben a hátránynak szociális, anyagi vonatkozását nézzük, a szakkollégiumba történő felvétel és az azzal járó alapösztöndíj ezen kedvezőtlen körülményeken enyhíteni tud. Az ösztöndíj, mint minden anyagi támogatás nagyon fontos, hiszen ez biztosíthatja, hogy a hallgatónak ne kelljen elmennie dolgozni, tanulmányaira tudjon összpontosítani. A bentlakásos kollégiumok a lakhatással kapcsolatos problémákat is megoldják, de a „láthatatlan kollégiumok” is eredményesen segítenek tagjaik diákszallón történő elhelyezésben. Bizonyos típusú hátrányok kompenzálása, az esélyek kiegyenlítésére tett törekvések azonban csak a szakkollégiumi élet, az abban való aktív részvétel által valósulhatnak meg, érhetik el céljukat. A kirekesztés, az „elkallódás” ill. annak veszélyével szemben nyújtanak védeltséget a kollégiumok közösségi eseményei, a szakkollégium sajátos védőhálója.

A következő negatív körülmény, hátrány az önérvényesítő képesség hiánya vagy alacsony foka, mely sok esetben természetesen nem függetleníthető a gazdasági-szociális háttértől. Ez ellen olyan szolgáltatásokat nyújtanak, sőt tesznek kötelezővé a tagok számára, melyek révén önismeretre tehetnek szert, nőhet önbecsülésük, önbizalmuk. A szakkollégiumok többsége kiemelt figyelmet fordít arra, hogy a hallgatók megismerjék a cigányság eredetét, történetét, kultúráját, ez által erősítsék identitástudatukat, illetve tegyék még elfogadóbbá velük szemben azokat, akik nem roma származásúak, hanem szociálisan hátrányos helyzetűekre való tekintettel nyertek felvételt. Az általunk vizsgált szakkollégiumok közül kettőben élnek azzal a lehetőséggel, hogy a felvétel során a taglétszám 60%-ában határozzák meg követelményként a roma származást. A harmadikban eredeti célkitűzéseiknek ellentmondóként értékelnék ezt, ezért csak a roma identitásukat vállaló

hallgatókat veszik fel.

Hátrányként értelmezhető továbbá minden olyan helyzet, mely megnehezíti vagy lehetetlenné teszi az ember számára, hogy eredményes, sikeres legyen. Ezen gátló tényezők egy része mélyen a személyiségben gyökerezik, másik része azonban szintén a körülményekre vezethető vissza. Az általunk vizsgált roma szakkollégiumok fokozatosan bontják le ezeket a falakat, tesznek lépéseket a hallgatóikban rejlő képességek kibontakoztatása érdekében. Itt már valóban a tehetséggondozás bizonyos formáival találkozunk a szolgáltatások között. A tehetség felfedezése, azonosítása nem egyszerű feladat, de az áttekinthető létszámok^[6] mindenhol lehetővé teszik az egyéni odafigyelést, a kollégiumok nagy részében működő mentori ill. tutori rendszer pedig még inkább megkönnyíti ezt. A mentorok és/vagy tutorok rendszerint olyan személyek, akik folyamatos és rendszeres kapcsolatban állnak egy-egy hallgatóval, tanulmányi és személyes útját egyaránt ismerik, fejlődését nyomon követik, egyengetni tudják. Így lehetőség nyílik arra, hogy akár személyenként máson és máson legyen a hangsúly: kinél a hátrányok kompenzálásán, kinél az identitás erősítésén, megint mások esetében pedig már a kifejezett tehetséggondozáson.

Az általunk vizsgált egyetemi fenntartású szakkollégiumban a tutorok olyan oktatók, akik az adott szakkollégista képzési területén oktatnak, az ottani viszonyokat ismerik és fel tudják mérni tutoráltjuk képességeit, elkötelezettségét, adott esetben tudományos kutatómunkákba is be tudják vonni őt vagy ilyen irányú terveiben támogatni, segíteni (míg a kiépülő mentori rendszer inkább az egyetemi élet útvesztőiben való eligazodást segíteni hivatott kortárs támogatói hálózatként működik). Mint egyetemi szakkollégium, evidenciaként kezeli, hogy lehetőséget biztosít a tagoknak kutatásokba történő bekapcsolódásra, kutatási eredmények megosztására (akár konferenciákon, akár publikáció formájában). Ez – az ún. elit szakkollégiumokkal ellentétben – szabadon választható elem, tehát nem köteleznek rá senkit (mégis szinte mindenki bevonódik valamilyen szinten). Ehhez használható segítséget is nyújtanak pl. kutatómódszertani területen, prezentációs technikák oktatása formájában vagy kutatási költségekre fordítható belső pályázati lehetőség biztosításával. Partnerkutatásokba is bekapcsolódhatnak az érdeklődő szakkollégisták, így az adatfelvételi, adatrögzítési, adatalemzési folyamatokra is ráláthatnak, konferenciákra juthatnak el, tudományos írásművek készítésében vehetnek részt. Tutori rendszer a vizsgált felekezeti szakkollégiumban is működik azok számára, akik kutatásokban gondolkodnak. A tudományos munkában történő önkéntes részvétel a kollégisták 20%-ára jellemző itt^[7]. Éppen az idei évben, 2018 januárjában jelent meg a kollégiumban végzett kutatások absztraktjait bemutató kötetük^[8], valamint márciusban ők szervezték meg az első Roma Szakkollégiumok Hallgatóinak Országos Tudományos Konferenciáját. Az interjúkban elhangzottakon túl a szakkollégiumok honlapjain, közösségi oldalain is nyomon követhető, milyen büszkék tudományos elismerést szerző hallgatóikra. Sokan dicsekedhetnek OTDK helyezésekkel, különdíjakkal (még ha nem is olyan arányban, mint a kisegyetemi vagy szakmai utánpótlás-nevelő kollégiumokban), de más egyéb pályázatok, versenyek helyezéseivel is. Tudományos műhelyként definiálható szakmai munka nem mindenhol folyik, van, ahol a hallgató anyagi és tutori támogatása révén – közvetve – igyekeznek hozzájárulni a szakmai sikerekhez.

A tehetséggondozásnak és a hátránykompenzációnak, a felzárkózásnak egy ilyen sajátos egyvelege. Tehát nyilvánvalóan nem egyforma helyzetből jönnek a fiataljaink és a cigány fiatalok nagy hátrányokkal jönnek. Hogy a lemorzsolódásukat, csökkentsük, vannak speciális programok, hogy a bennmaradásukat segítsük. (férfi, intézményigazgató)

Ez egy tudományos munkát végző öntevékeny hallgatói kör, ez az egyik oldal. Ami pedig a másik oldal, az a funkciója, célja: az hogy a hátrányos helyzetű, főként cigány/roma tanulókat összegyűjtse, támogassa őket és nagyon fontos, hogy a lemorzsolódásukat megelőzze (az egyetemről). A diplomához segítség mellett fontos, hogy az akadémiai, tudományos élet felé igyeekszünk őket terelni és lehetőségeket teremteni, hogy tudjanak tovább menni. (nő, vezető tanár, tutor)

Másik dolog, hogy ez nem az a típusú szakkollégium, mint általában a szakkollégium, tehát ez nem a tehetséggondozásnak a szuper, hiper gyereknek a műhelye, habár olyanok is vannak benne. De ez sok tekintetben egyfajta esélyteremtő szakkollégium, én inkább így mondanám. Azt nem használnám, hogy felzárkóztató, mert az túlzás, de egyfajta esélyteremtő olyanok számára, akiknek egyébként nagyon nehéz lenne mondjuk megmaradniuk a felsőoktatásban, és nem elsősorban szellemi okok miatt, hanem az anyagi nehézségek, meg egyéb dolgok miatt, bár azért kiderült, hogy az utóbbi egy-két évben most már azért úgy rendeződnek a sorok, hogy nem a legszegényebbek kerülnek be a szakkollégiumba, tehát ezér' nem is nagyon mérik ezt a történetet, hanem lassan most már a jól szituált középosztálybeli családok tudják megugrani ezt a szintet, ami a szakkollégiumba való. Ennek ellenére nem lesz elitképzés. Én azt gondolom, hogy ennek helye van, amit most csinálnak, de lassan eljönne majd az ideje egy ilyen második fokozatba indításának, ahol a kiemelkedő nagy tehetségeknek a gondozását kellene elvégezni, mert erre ez most nem alkalmas ebben a formában. (férfi, kisebbségpolitikus2)

Tanulás szempontjából félre kell tenni ezt a hátrányos helyzetet. Ők abszolút nem hátrányos helyzetűek. Meg kell nézni azokat a cikkeket, azokat a tudományos iratokat, amiket csinálnak, az teljesen egyenértékű, egy úgymond, nem hátrányos helyzetű emberrel. Az, hogy nekik egy kicsit az önérzetük jobban eltiport, vagy éppen nem kedvelik annyira a társaik, mert ilyen színe van, vagy nincsen szép ruhája, ez a hátrányos helyzet. (férfi, tutor)

A roma szakkollégiumok vizsgálata nyomán látható, hogy a tehetséggondozás esetükben általában összefonódik a tudományos tevékenységgel, kutatói munka segítségével, ami nem meglepő, hiszen a felsőoktatás tehetségfelfogása általánosságban is kutatásra fókuszáló. Honlapjaik, közösségi oldalon megjelenő profiljaik és a tevékenységükről szóló sajtóközlemények, videók elemzése nyomán az is látszik, hogy a támogatási források többségéhez ilyen úton, a tehetséggel összefüggő tevékenységre hivatkozva jutnak, de szabadon választott a szakkollégisták számára, hogy hátrányaik kompenzálása mellett képességeik kibontakoztatásához igénybe veszik-e a szakmai segítséget. Az anyagi, szociális hátrányok kompenzálására tett kísérletek tehát általánosnak tekinthetők, az ezen túlmenő tehetséggondozás az esetek többségében plusz szolgáltatás az arra igény tartók számára.

Identitás és közösség

A közösség fogalmának egyik meghatározó eleme a tagok identitása. A közösségi identitás két szinten határozható meg: az elsón vizsgálható az egyén azonosulása a mikroközösséggel, a közvetlen közösségével, míg a másodikon a tágabb közösségével való azonosulás szerepel (Utasi 2013: 51). Mindez azt is jelenti, hogy az egyén hat közösségének többi tagjára és viszont. Az, hogy ki honnan érkezik, milyen értékeket és normákat sajátított el szocializációja folyamán, meghatározza új közösségében a társaihoz való viszonyát, ami későbbi formálója lesz a csoport „közös identitásának”. A roma etnicitás kapcsán különösen érvényesnek látszik az a megállapítás,

hogy az etnikum mint olyan „társadalmi konstrukció”, az etnikai csoportok határa elmosódott: „az, hogy ki van e határvonalon 'belül', s ki esik azon 'kívül', nagymértékben attól függ, hogy ki végzi az etnikai besorolást, klasszifikációt (Ladányi – Szelényi 2011: 85). Az etnikai identitás esetében azonban a képet tovább árnyalja az, hogy az egyénnek deklarálnia kell adott etnikumhoz való tartozását, és ez a gesztus (úgy is mint szenzitív adat megosztása) sokszor – különösen a roma közösségekben – azt jelenti, a többségi társadalom sztereotípiáival, nem ritkán előítéleteivel is meg kell küzdenie. A cigány/roma identitás vállalása az általunk vizsgált területen azonban „kizárja az etnicitás letagadását, ezért aki ide felvételre jelentkezik, elveszti a döntés szabadságát: vallania kell etnikai hovatartozásáról, tartozzék az ország lakosságának bármely csoportjába. És természetesen vállalnia kell azt is, hogy cigány, roma egyetemisták által dominált szervezet tagja lesz” (Forray 2015: 73).

Az általunk vizsgált szakkollégiumi modellekben – mint erről korábban már szoltunk – az etnicitás fontos, de nem feltétlenül a legfontosabb szervező elem. A legkorábban indult szervezet mind a mai napig ragaszkodik ahhoz a deklarált alapelvhez, hogy a roma fiatalokat akarják helyzetbe hozni, míg a másik két intézményben a hátrányos szociális helyzet a leghangsúlyosabb kritérium, még akkor is, ha roma szakkollégiumok működését szabályozó jogszabály 60%-ban határozza meg a romák minimális arányát a szakkollégiumokban. A számok mögött azonban olyan elvi megfontolások sejlenek fel, amelyek a kollégiumok működésének alapelveit érintik.

Mikor a feladatok között a roma identitás erősítése volt benne, akkor ezt hogy a francba lehet egy nem roma embernél erősíteni? Meg miért is kellene? Tehát ez a nagyon félreértelmezett, nem is tudom, egyenlőségesdi. Az egyenlőségesdi nem azt jelenti, hogy mindenkinek ugyanaz jár, hanem azt jelenti az én értelmezésem, meg a világ nagyobbik részének értelmezése szerint, hogy aki hátrányban van, azt segíteni kell abban, hogy utolérje a többieket. Mert hogy ha mindenkinek ugyanannyit adunk, akkor lehet, hogy mindenki lép egyet előre, csak éppen a különbség megmarad. És amikor ilyen rossz eszkimó – foka arányról beszélünk, tehát hogy ilyen kevés pénz van, akkor nem mindegy, hogy 40%-nyi a roma hátrány-kiegyenlítésre szánt pénzekből romákhoz megy-e vagy sem. (férfi, kisebbségpolitikus1)

Mi másnak lenne értelme, mint az identitásfejlesztésnek? Miért lenne különben a program? Alapvetően nem az egyéni életutak kiépítése a célunk, sokkal inkább egy roma értelmiségi réteg létrehozása. Az a célunk, hogy érezzék magukat jól a bőrükben, hogy legyenek romák, diplomások, magyarok, európaiak és emberek. (férfi, kisebbségpolitikus1)

Identitásteremtés, szerintem ez eleve nem működik, tehát már ilyet kitűzni is... Hogyan teremtünk identitásttehat, és ki mondja meg, hogy milyen identitást... aki egy picit is ért a romákhoz, tudja, hogy hányféle identitás létezik egymás mellett: nyelv, meg mit tudom én... Persze, kell, de én ezt az identitást nem úgy képzelem el, hanem egy gondolkodó embernek való nevelés, aki aztán majd megtalálja a helyét, de ehhez ugye kell a többségi társadalom is, hogy valaki szabadon megélhesse az identitását... (férfi, kisebbségpolitikus2)

Amit mi fontosnak tartunk a szakmaiság, a cigány nem cigány, magyar identitás, a kettős identitás, amire épül a közösség. A közösségi feladatvállalás és a negyedik az pedig a keresztény értékek. Nekünk ez a négy prioritási elemünk van és ezt építettük ebbe bele. (nő, programkoordinátor)

Kállai Ernő a kormányzati romaprogramok elemzése során nyilvánvalónak látja, hogy egy két évtizedes vita dőlt el azzal, hogy a legutóbbi stratégiák nem célzott romaprogramként működnek, hanem általában a társadalmi felzárkózás útjait keresik. „Ez a stratégia (Stratégia 2011) minden

elemében megfigyelhető. Például a Keresztény Roma Szakkollégiumi hálózat létrehozása egyrészt a Romaversitas program ötletéből kiindulva egy más típusú intézményrendszer megvalósítását tűzte ki célul, miközben a szakkollégium ötlete a 2007-es stratégiában már megjelenik. Érdekessége, hogy a romának nevezett szakkollégiumi tagsághoz nem feltétlenül kell cigánynak lenni: elég, ha a jelentkező 'csak' hátrányos helyzetű" (Kállai 2014: 13). Feltételezhetően mind a „romastratégia” átalakulásának, mind a felsőoktatásba kerülő romák arányában megfigyelhető változásoknak demográfiai, gazdasági és (oktatás)politikai okai vannak. Utóbbi elsősorban az államilag finanszírozott képzések, szakok számának drasztikus csökkenésében, a felvétel feltételeinek időnként értelmezhetetlen szigorításában érhető tetten. Mint interjúalanyaink közül többen kifejtették, ezt a helyzetet tovább fogja súlyosbítani, ha felvételi követelménnyé teszik a középfokú nyelvvizsga meglétét. A szakkollégiumok a szűkülő finanszírozási lehetőségek miatt nehezen tudják feltölteni az rendelkezésükre álló és az ideális működéshez meghatározott helyeket, ezért kell módosítaniuk alapvető célkitűzésükön, és a szociális helyzetük alapján rászorulóknak is lehetőséget biztosítani a rendszerbe való belépésre.

Ugyanakkor azzal is számolnunk kell, hogy az eredeti „célcsoport”, a romák szociális státusza is megváltozott: a keresztény roma szakkollégiumban azt tapasztalják, hogy roma hallgatóik zöme már nem a deprivált rétegekből érkezik, sokkal inkább alkalmazotti, értelmiségi környezetből, ahol a szülők saját példájukkal képesek motiválni gyermekeiket a továbbtanulásra. Ezeket a (roma) hallgatókat – mint egy 2016-os vizsgálat^[9] bizonyította – elsősorban a közösséghez való csatlakozás igénye vezette a szakkollégiumba való jelentkezéskor. Velük ellentétben a szociálisan hátrányos helyzetű nem romák (és romák) elsősorban a kollégiumok által nyújtott szolgáltatásokat (diákotthoni férőhely vagy segítség ennek elérésében, tutori és mentori segítség, ösztöndíj) említik a választásukat meghatározó tényezőként.

A roma identitás erősítésének legfőbb eszköze a közösségi programok szervezése – többnyire a hallgatók ötletei és igényei alapján, de a kollégiumok pedagógiai programja és a szakkollégiumok sajátosságai, mikroklímája által meghatározva. Ezeket a közösségi alkalmakat mindhárom, általunk vizsgált szakkollégiumban kiemelkedő jelentőségűnek tartják. A meghívott szakemberek által tartott előadások és az azt követő beszélgetések egyrészt a tudás- és ismeretbővítést, a tehetséggondozást szolgálják, míg az egyéb rendezvények a roma – nem roma együttélés problémái, a társadalmi kérdések iránti fogékonyság kialakítását, az aktív részvételi állampolgárság^[10] támogatását, vagy éppen az adott felekezetre jellemző értékrend átadását, gyakorlását szolgálják.

Az aktív állampolgárságnak része a közéleti részvétel. Tehát, hogy gondolkodjanak autonóm módon a diákok. És hogy... sokan azt gondolják, hogy ez már politika, és ez nem fér bele... (nő, intézményigazgató)

Amit mi világgép tekintetében mondunk, tehát politikai elkötelezettség tekintetében, azzal nem feltétlenül kötelező egyetérteni, sőt! De azzal, hogy nekik van dolguk legalább a megszólalás szintjén, abban viszont elég hajthatatlanok voltunk. Mi azt nem mondtuk, hogy neki ilyen vagy olyan pártra kellene szavazni, vagy azt kellene hallgatnia, mi azt mondtuk, hogy amikor ő döntéseket hoz, akkor meg kell tanulnia a kritikus gondolkodás alapjait, hogy el tudja dönteni, hogy mi az, amit bármelyik párt konkrétan bekamuzott, vagy komolyan gondolta, vagy piszok nagy átverés. Az viszont dolga, hogy ezt tudja és értse. (férfi, kisebbségpolitikus1)

Igen, hogy értelmiségi fiatalokká váljanak. Ebbe bele tartozik az a tudatos döntés, meg az a felelősség, hogy nekik tenniük kell nem csak magukért, hanem ott kint a többi emberért, a

közösségekben, a társadalomban. (nő, programkoordinátor)

Hát gondolkodó emberként kell élni. De... de hát azért itt értelmiségieket képezünk, nem? (...) Olvasson, mondja el, hogy mit gondol erről vagy valami, történjen már valami, a fene egye meg az egészet... Nevezhetjük ezt állampolgári nevelésnek, de én inkább csak azt mondanám, ez egy normális emberi nevelés, ami... ami elvárható mindenkitől, hogy gondolkodjon. Nekem innentől kezdődik azért az értelmiség. Nem onnan, hogy papírja van róla, hanem hogy gondolkodik, van véleménye, megalapozott véleménye, el meri mondani, vállal felelősséget. (férfi, kisebbségpolitikus2)

Perspektívák

Azokat az alapértékeket, amelyek a szakkollégiumok működését megalapozzák, pontosan definiálják a küldetésnyilatkozatok, alapító okiratok, szervezeti és működési szabályzatok. Összhangban a 2003-ban elfogadott, majd 2011-ben módosított Szakkollégiumi Chartával, „magas színvonalú szakmai képzést folytató, közösségformáló, autonóm” intézményként határozzák meg önmagukat, amelynek célja „a társadalmi problémákra érzékeny, szakmailag igényes értelmiség kinevelése” (Szakkollégiumi Charta 2003/2011). Mint láttuk, az egyes roma szakkollégiumok a hangsúlyokat időnként máshová helyezik, hiszen elsődleges céljuk az esélyegyenlőség biztosítása olyan társadalmi csoportok számára, amelyek szociálisan hátrányos helyzetben élnek. A kinevelendő roma értelmiségi rétegnek nagyon fontos szerepet szánnak ezeknek csoportoknak a felzárkóztatásában, de – pontosan ugyanúgy, mint a nem roma egyetemisták esetében – egyre gyakrabban szembesülnek azzal a problémával, hogy az a védettség, amelyet a hallgatóiknak biztosítani tudnak, arra vezet, hogy a fiatalok igyekeznek kitolni a munkaerőpiacra való belépés idejét, illetve a közösségük iránti elkötelezettség és az egyéni karrier közötti választás kényszerét rója rájuk.

Ezt a kifejezést egy régi diáktól tanultam, ez a kapunyitási pánik... azóta is szoktuk használni. Ugye, ugye az van, hogy az egyetem, nagyon egyszerűen fogalmazva, megmondja neki, hogy hétfő reggeltől péntek délutánig mit kell csinálnia. Megmondja 3-4-5 éven keresztül, hogy milyen céljai kell, hogy legyenek, merre van az egyenes, mit kell csináljon, mihez viszonyuljon, mit gondoljon. A végzés után azonban ez megszűnik, az önálló döntésekre nem érzik magukat felkészültnek. (férfi, kisebbségpolitikus2)

Azt látom és bebizonyosítja ez a mentorprogram is, hogy nehezen kapcsolódnak be a munkaerőpiacra. Nagyon nehezen, mert az egy felelősség, magáról kell gondoskodni, nem akar igazából úgy felnőtté válni. (...) Egy idő után a mentora segít abban nekik, hogy te most azon az úton vagy, hogy önállóan meg kell tudni állni a helyedet a munkaerőpiacon és afelé kell menni. Azért igen vannak olyan hallgatóink, akik itt jól ellennének és a negyedik szakjukat végzik. Pontosán ezért is áll... ez a mentor segíti őt, hogy merjen olyan döntést meghozni az életében, hogy őneki igen tovább kell lépnie, de ez nem csak rájuk jellemző, de általánosságban mondható szerintem, hogy az egyetemista fiatalok nehezen lépnek tovább. (nő, programkoordinátor)

Hogy a saját közösségeikbe visszamennek-e... nem feltétlenül jellemző. Olyan szakmákba szereznek diplomát, amellyel nem tudnak mit kezdeni a kistelepülésen, a zsákfaluban vagy esetleg a cigánysoron. Egy építész nem megy vissza. De még egy végzett orvos sem vállalja, hogy egy kistérségben, ahol nincs orvosi ellátás letelepedjen. (férfi, kisebbségpolitikus1)

Nem szabad azt elvárni, hogy akkor az összes gyerek, mikor majd megkapja a diplomáját, fogja magát, s hazamegy az ő fatornyos falujába, és akkor ott megpróbál csodát tenni. Nem, nem, ez nem a narodnyik mozgalom vagy nem tudom, micsoda, hogy majd akkor ők ott mennek, és akkor... Hogyha valaki mondjuk biológusnak tanul, az mi a jó Istennek menjen most haza a fatornyos falujába? Nem neki kell ott a körzeti orvosnak lenni utána, hanem neki akkor be kell teljesíteni azt a küldetését. Az hogy, az hogy Magyarországon ezért nincs egyébként normális civilszféra vagy politikai szféra a romák esetében, mert bármilyen szakkollégium, és egyébként mindegyik, aki a pénzt adta, azért' annak mindig volt egyfajta ideológiai elvárása, tehát azért mindig szeretnék volna, hogy olyan irányba kezdjenek el gondolkodni az emberek...

Ez egy hosszú időre visszanyúló vita, a kezdetektől vitás volt, a kuratórium és a vezetés között, nem feltétlenül vitázott, beszélgettek, hogy mi a cél, hogy sikeres, önbizalommal teli, identitásában erős egyéneket szeretnénk, tehát úgy képezzük, úgy bővítjük a roma középosztályt, hogy kikerülnek a sikeres orvosok, mérnökök, szociológusok, mindenféle ember, vagy aktivistákat képzünk, ilyen vezetőket. És hogy én azt gondolom, hogy itt egy arany középut lesz most, tehát azt szeretnénk, egy ilyen arany középutat, tehát hogy alapvetően mindenképp szeretnénk támogatni az egyéneket, merthogy ezzel járulunk hozzá egy társadalmi bázis kialakításához, viszont nagyon erős hangsúlyt kell fektetni arra, hogy kiszűrjük és felismerjük azokat a hallgatókat, akikben van akarat, akikben van elhatározás és képességek arra, hogy bármilyen vezetőkké váljanak. (nő, intézményigazgató)

A fentebb vázolt finanszírozási, fenntartói és felfogásbeli különbségek természetesen nem kérdőjelezik meg általában a szakkollégiumi mozgalomnak és az egyes szakkollégiumoknak az elhivatottságát. Ugyanakkor szinte minden interjúban megfogalmazódott, hogy hasznosnak tartanák, ha akár a döntéshozókkal, akár a fiatalabb szakkollégiumokkal sikerülne olyan kapcsolatot kiépíteni, amely lehetőséget ad a tapasztalatcserére, a jó gyakorlatok megosztására, esetleg közös pályázatokra. A Keresztény Roma Szakkollégiumok Hálózata ebből a szempontból szerencsés helyzetben van, hiszen az elmúlt években minden tavasszal meghívást kaptak az Emberi Erőforrások Minisztériumától egy olyan konzultációra, ahol találkozhattak a miniszterrel. Hogy volt-e ennek hatása, az egyelőre lemérhetetlen, interjúalanyunk szerint sokkal inkább egymástól függetlenül jutnak ugyanazokra a megoldásokra. Az intézményi, ill. alapítványi szakkollégiumok azonban továbbra is nehezményezik, hogy nem kéri ki a véleményüket, nem használják azt a szellemi potenciált, amely működésük során ezekben az intézményekben felhalmozódott. Ugyanígy diszkriminatívnak gondolják, hogy bár az Európai Unió elvárja, hogy minden tagállama rendelkezze roma-stratégiával, hazánkban a romák felsőfokú képzése, a roma szakkollégiumi rendszer támogatása jelentős visszalépést mutat. A Stratégia (2011) szükségesnek látja ugyan a szakkollégiumi hálózat fejlesztését és bővítését, de a 2015 októberében meghirdetett EFOP-3.4.1 Roma szakkollégiumok támogatása c. pályázat mindössze 9-10 intézmény, 270-300 fő hallgató támogatására nyújt lehetőséget (Nyomonkövetés 2016: 30). A Keresztény Roma Szakkollégiumok hálózatának jelenleg 11 tagja van.

(Van-e rálátásuk a stratégiák kidolgozására, kéri-e a véleményüket? Van-e a döntéshozásba beleszólásai lehetőségük?)

Nincs. A nemzeti szintű roma felzárkóztatási stratégiában sem volt. Lehet, hogy hivatkoztak minket vagy mint indikátor bekerültünk, de hivatalosan sosem kérték ki a véleményünket. Pláne nem a hallgatókét. A Felzárkózási Stratégiában a roma szakkollégium nevesítve van, tehát érdemes lenne tőlünk bármilyen módon visszajelzést kérni. Az előfordulhat, hogy a pályázati rendszerből ők

megkapják az indikátorokat, eredményeket és az bekerül, de tőlünk egyenes úton (tisztá forrásból) nem kértek információkat. (nő, vezető tanár, tutor)

Ugye az van, hogy ebben a nemzeti roma integrációs stratégiában, amit EU-s kötelezettségként minden országnak elő kell állítani, annak van egy háttérdokumentuma, vagy 120 oldal, és a roma felsőoktatás területén egyetlen civil szervezet van megemlítve jó példaként. De vagy háromszor is. Ehhez képest, amikor arra került volna sor, hogy kiderüljön, hogy ezt a nemzetközi szinten is jó példát az állam hogyan szeretné támogatni, kiderült, hogy ez bizony... nem, hogy nem akartak támogatni, de hogy már a pályázás lehetőségéből is kizárnak minket. Tehát a pályázati feltételeket úgy fogalmazták meg, hogy csak egyházak vagy egyetemek saját intézményei, mármint, hogy szakkollégiumai pályázhattak... (férfi, kisebbségpolitikus1)

Például a cigány nemzetiségi oktatással kapcsolatban a tanszéken keresztül hivatalból be vagyunk vonva, 2010-11 körül, mikor létrejöttek a roma szakkollégiumok, akkor is részt vettünk egy hivatalos egyeztetésen, aminek meg is lett az eredménye, hiszen eredetileg az egyetemi és civil szakkollégiumokat nem akarták támogatni. Ez a lobbizás sikeres volt. De valójában nem kértek ki a véleményünket arra vonatkozóan, hogy hogyan fejlődjön tovább a rendszer. Azt látjuk a pályázati felhívásokból, hogy figyelembe veszik az eredményeinket, hivatalosan nem vontak be minket. (nő, vezető tanár, tutor)

Volt egy olyan pillanat, amikor azt éreztem, (...) hogy a személyem már terhes az alapítvány működésének a jövőjében. Egyszerűen már nem azt hallják meg, hogy mit mondok, hanem azt látják, hogy én mondom. És ahhoz képest értik. És ez mondjuk egy olyan szervezet esetében, amely a támogatási forrásokból él, pizsok nehéz. (férfi, kisebbségpolitikus1)

Feltűnő volt az interjúk során, hogy néhány interjúalanyunk milyen mereven elzárkózik a politikai kapcsolatokat [\[11\]](#) firtató kérdéstől. Hangsúlyozták a szakkollégiumok ideológiai semlegességét (ez pl. a felekezeti intézmények esetében kifejezetten nehezen értelmezhető), a politikától, politikai pártoktól való függetlenségét. Egy-egy elejtett megjegyzésből eléggé nyilvánvalóvá vált számunkra, hogy mindannyian érzékelik az egyenlő esélyek hiányát, és tartanak attól, hogy a politikai elköteleződés megnehezítheti a szakmai tevékenységüket.

A szakkollégium alapvetően apolitikus intézmény, tehát nincs politikai kapcsolatunk. *(Politikán itt most egy nagyon tág kört értünk, például roma szervezetekkel, roma önkormányzattal, helyi önkormányzattal.)* A roma önkormányzat az nem politikai. Tehát, mit tudom én, politikai párttal, roma párttal nincsen kapcsolatunk. Politikai szervezetekkel, roma és nem roma politikai pártokkal sincsen kapcsolatunk. Erre igyekszünk is odafigyelni, hogy ne is legyen. Egyébként nem is volt ilyen megkeresés. (férfi, intézményigazgató)

Nem szeretek politikát belevinni a szakmába, nem is akarok sokszor tudni a politikáról, bár tudom, hogy néha kell vele foglalkozni, de én nem viszek bele. Ezekbe a programokba én csak azt látom, a fiataalt. Nem is értem, miért kell ezekről a keretekről beszélni. (nő, programkoordinátor)

Nekem a kezdetektől az az elvem, nem tudom, talán az észak-amerikai szocializációm miatt, hogy én bárkivel hajlandó vagyok együttműködni ugyanazért a célért. Más tényleg nem érdekel, amíg értelmesen lehet valakivel dolgozni. Tehát amíg ugyanazokat a hidakat építjük, addig engem nem érdekel sem a pártpolitikai hozzáállása, semmi... bizonyos keretek között persze... (nő, intézményigazgató)

Abban is egyetértettek a szakkollégiumok munkatársai, hogy a cél, amelyet maguk elé tűztek, közös. A felsőoktatásban még mindig nagyon alacsony a roma hallgatók száma. Bár pontos adatok nem állnak ezzel kapcsolatban a rendelkezésünkre, kutatói becslések szerint a hazai cigányság lélekszáma nem haladja meg az egymillió főt, de bizonyosan magasabb 700 ezer főnél. Ennek a (becsült) tömegnek ugyancsak becslések alapján mintegy 2%-a kerül be a felsőoktatásba és csupán 0,5%-uk szerez diplomát (Stratégia 2011: 36). Interjúalanyaink egyáltalán nem festenek derűs képet a jövőről, de abban mindannyian egyetértenek, hogy egyrészt a felzárkóztatást a közoktatásban kell kezdeni (még ha nem is tartják mindannyian szerencsés megoldásnak a szakkollégisták által végzendő mentorálást a középiskolákban), másrészt pedig az igazi veszélyt abban látják, hogy az egyetemekre nemcsak a romák, hanem a leszakadó rétegek gyermekei sem fognak tudni bekerülni.

Az biztos, hogy még mindig nagyon alacsony számban kerülnek be hátrányos helyzetű, főként roma/cigány diákok a felsőoktatásba. Nem tudjuk, hogy mennyi, mert nem lehet mérni és sokszor rejtőzködnek. Ez már a közneveléstől indul, de itt van egy hatalmas törés a közép- és felsőfokú végzettség között. Nem tesz jót a 2010 óta tartó oktatáspolitikai, hogy zárják be az egyetemek kapuit és egyre nehezebb bejutni. (nő, vezető tanár, tutor)

Ahogy most kinéz a mainstream oktatás rendszere, belátható időn belül elfognak a roma egyetemisták. Tehát amikor életbe lép az a már meghozott törvény, hogy az egyetemi felvételhez kötelező a középfokú nyelvvizsga, akkor az, amit az elején mondtam, hogy kis középiskolák, vidéki intézményekből be lehet jutni egyetemre, főiskolára, az abban a pillanatban eltűnik. Ugyanis ma akkor lehet valakinek az érettségi időpontjára nyelvvizsgálója, ha a) olyan középiskolába jár, ahol nagyon erős a nyelvtanítás, vagy konkrétan nyelvtagozatra jár, b) a szülőknek volt arra forrásuk, pénzügyi forrásuk, kapcsolati tőkéjük, fizikai lehetőségük, hogy különórára járassák a gyereket. Azt látjuk, hogy alaphelyzetben egy gyenge vagy közepes iskolában az érettségire, egy sikeres érettségire még fel tudják őket készíteni, de egy nyelviskolára vagy nyelvvizsgára csak a jobbak képesek felkészíteni. És az elsők, akik ki fognak esni ezen a rostán, azok a mi gyerekeink lesznek. Mi azt mondtuk, hogy akkor ennek elébe kell menni, és azt kell mondani, hogy olyan programokat kell szervezzünk, amelyekben láthatóan, drasztikusan és gyorsan megnövekszik az egyetemre bekerülő roma fiatalok száma. (férfi, kisebbségpolitikus1)

Ez egy elvetélt ötlet, tehát hogy majd a felsőoktatásban tanuló, küzdő, előre jutni kívánó hallgatók egyfajta önkéntes munkaként még középiskolásokat patronáljanak tömegesen, tehát tömegesen, mert az, hogy valaki végül is önkéntes munkát végez ezt-azt-amazt, oké, de hogy tömegesen ők rekrutálják az újabb hallgatókat, akiknek egyébként esélyük sincs bekerülni, ez egy tévedés. (...) Ezeknek a szakkollégiumoknak nem ez a feladata. Eleve olyan terheket raknak a hallgatókra, amelyben egyfajta nagyon erős elvárásként megjelenik, hogy akkor most te mész, és a népedet meg fogod menteni, és akkor mindent meg kell oldanod. Ezek fiatal gyerekek, akik most ott állnak a felsőoktatásban az élet elején. Nyilván szeretnének valamilyen karriert befutni, valamit csinálni. Nem szabad ilyen erős terheket rakni rájuk. (férfi, kisebbségpolitikus2)

Ez valami félelmetes, rettenetes hatással lesz. Tehát itt a felső osztály gyerekeitől lefelé, vagy annak a közepétől lefelé nem fog egyetemre menni... (férfi, kisebbségpolitikus1)

Összegzésül

A címben felvetett – a roma szakkollégiumi rendszer alapvető feladatait érintő – kérdéseink azt a bizonytalanságot – identitásválságot – tükrözik, amely a kutatásunk során bebizonyosodni látszott. Azt tapasztaltuk, hogy a roma identitás alakításának lehetőségeit alapvetően behatárolja az a hangsúlyeltolódás, amely a kormányzati politikában is tetten érhető: a romákat érintő programok egyre inkább általában a leszakadó rétegek felzárkóztatásáról szólnak, ezért a legújabb szakkollégiumi formában (keresztény szakkollégiumi rendszer) sokkal inkább a szociális felzárkóztatás, hátránykiegyenlítés a központi kérdés, mintsem az identitás alakítása. Viszont éppen azért, mert ezekben a kollégiumokban roma és nem roma fiatalok élnek együtt, különösen fontosnak tekintik az érzékenyítést, a többségi társadalom sztereotip romaképének árnyalását, hallgatóiknak olyan programokban való részvételét, amelyek a roma általános- és középiskolai tanulók motiválását célozzák, hogy a jelenleginél is több fiatal számára biztosítsák a felsőoktatásba való bejutást. Az alapítványi szakkollégiumban túl azon, hogy a roma középosztály kialakítása az alapvető céljuk, és mind működési módjukkal, rekrutációs módszereikkel, mind pedig alumni programjaikkal egy összetartó közösséget kívánnak kiépíteni, fontosnak tartják, hogy hallgatóik vállalják etnikai (sőt, szexuális!) önazonosságukat, képesek legyenek az ebből adódó konfliktusaikat kezelni, ezért komoly pszichológiai, önismereti támogatást is nyújtanak ehhez. Az egyetemi rendszerbe épülő szakkollégiumok – azzal együtt, hogy a tehetséggondozást tekintik elsődleges feladatuknak – a legváltozatosabb módokon (együttlakás, közös programok, kutatási projektek) igyekeznek a roma és nem roma hallgatóikból közösséget kovácsolni.

A szakkollégiumi rendszer hagyományosan a tehetséggondozásra, a kiemelkedő tudományos teljesítmény elismerésére és támogatására jött létre. Egyre inkább úgy tűnik azonban, hogy mint akár a két világháború közötti időszak Györffi és Bolyai kollégiumaiban, akár a NÉKOSZ intézményeiben, elsősorban a felsőoktatásba való bekerülést kell elősegíteni. Az alapítványhoz kötődő szakkollégiumok sokáig nem tudták vállalni az általános- és középiskolás korosztály bevonását programjaikba, de napjainkra – leginkább a kialakult és rögzített alumni-hálózatnak köszönhetően – már egyre szélesebb körből rekrutálódnak későbbi hallgatóik. A keresztény roma szakkollégiumi hálózat sok szálon kötődik az Arany János Tehetséggondozó Programhoz, az általunk vizsgált intézményben különös hangsúlyt helyeznek hallgatóik és a délalföldi régió kistelepülései közötti kapcsolat kiépítésére. Az egyetemi fenntartású szakkollégiumok is igyekeznek folyamatos kapcsolatot kiépíteni az általános, ill. még inkább a középiskolás korosztállyal. Interjúalanyaink véleménye megoszlik ebben a kérdésben, vannak, akik úgy gondolják, hogy a saját karrierjük kiépítése előtt álló hallgatóktól a tudományos kutatásokba való bekapcsolódásuk mellett nem várható el, hogy ilyen mértékben vállaljanak szerepet a következő generáció „helyzetbe hozásában”. Ezzel együtt azonban nyilvánvalónak tűnik, hogy a szakkollégiumok nemcsak a felsőoktatásba bekerült hallgatók támogatását, tudományos kutatómunkára való felkészítését vállalják, hanem a tehetségek (értve ez alatt az egyetemi tanulmányokra való alkalmasságot) felkutatását is.

Interjúalanyaink közel kétharmada maga is roma, vagy fiatal értelmiségiként került kapcsolatba a roma szakkollégiumi mozgalommal. Ebből (is) adódhat elkötelezettségük, érzékenységük a programmal és az abban résztvevőkkel kapcsolatban. Saját életútjuk alapján egyrészt pontos képük van a felsőoktatásba bekerülő roma fiatalok problémáiról, azokról a szociális és kulturális hátrányokról, másféleségről, amelyekkel mentoráltjaiknak nap mint nap meg kell küzdeniük. Ugyanakkor mindannyian valamiféle pozitív megerősítést is képesek nyújtani, és – bár többnyire visszautasítják, ha példaképként igyekszünk őket beállítani – személyes karrierjük, az egyetemi diploma vagy doktori oklevél önmagában is bizonyítéka a szakkollégiumok sikerének. A tudományos teljesítmény, a roma-ügy képviselője számukra természetes értelmiségi attitűd. Akár

elsőgenerációs diplomások, akik a 8. kerületben takarítóként igyekeztek előteremteni az egyetemi képzésükhöz szükséges anyagiakat mindaddig, míg a roma szakkollégium nem biztosította számukra az egzisztenciális biztonságot, akár olyanok, akiknek – a roma kultúrában szokatlan módon – egy abuzív házasságból való kilépéshez nyújtott pszichológiai támogatást a szakkollégium, akár roma értelmiségi családból érkeztek az intézmény élére, vagy éppen egy kistelepülés romasorát tudták kétszemélyes kollégiumi szobára cserélni – mindannyian egyetértenek abban, hogy a szakkollégium nélkül nem vagy csak nagyon nehezen lettek volna képesek ezt a pályát befutni.

Nyilvánvalóan ennek (is) köszönhető, hogy végzett hallgatóik sorsát folyamatosan nyomon követik, alumni-programjaik bizonyítják, hogy a volt szakkollégisták egyrészt rendelkeznek azokkal a kompetenciákkal és attitűdökkel, amelyek megkönnyítik számukra a többségi társadalomba való beilleszkedést, másrészt folyamatos kapcsolatban maradnak az intézménnyel, akár szakmai, akár anyagi vagy kapcsolati tőkével támogatják a következő nemzedéket. Amennyiben a szakkollégiumi rendszer egyik alapfeladatának a közösségépítést, egy, a továbbiakban is működő kapcsolati háló, támogatói rendszer kiépítését tekintjük, bizton állíthatjuk, hogy – működjének bármilyen formában, szervezeti és pénzügyi keretek között – képesek megfelelni ennek a kihívásnak. A kutatásunk során megfigyelhető konfliktusok, nehézségek, anyagi és politikai kiszolgáltatottság nem változtatnak azon, hogy interjúalanyaink mindegyike szerint megkérdőjelezhetetlenek azok az alapértékek, amelyeket a státuszától függetlenül magáénak vall minden roma szakkollégium.

Azért is jöttek létre ezek a szakkollégiumok, mert az értelmiség felelősségével jövőképet tudnak adni a cigány közösségeknek és az egész társadalomnak pedig az együttélésben. (férfi, intézményigazgató)

Amire a legbüszkébbek lehetnek, hogy egy nagyon összetartó társaságot tudtak összekovácsolni. És amire végképp büszkének lehetnek, hogy ennek a programnak volt előélete, egy támogatott időszak, majd azt követte egy nem támogatott. Gyakorlatilag egy teljesen forráshiányos időszak és hogy ebben az időszakban is fent tudták tartani a programot. Azt gondolom, hogy ezzel, hogy nem szakadt meg időben ez a folyamat, nagyon értékes tapasztalatokat tudtak így továbbgörgetni, meg kipróbálni. Azt gondolom, hogy a program szervezőinek, lelkeinek, vezetőinek az érdeme, hogy ebbe energiát tettek és szerintem meg is érte. (nő, tutor2)

Szerintem ebből azért csodákat lehetne kihozni. Én legalább is biztos azt gondolom... Ha hagyják az embert. Akkor lehet valami jót is csinálni ebből szerintem. (férfi, kisebbségpolitikus2)

Felhasznált irodalom:

- Bodnár Gabriella (2015): Tehetséggondozás a felsőoktatásban. In: A felsőoktatási tanácsadás szakmai irányelvei, szakmai protokollja. Felsőoktatási Tanácsadás Egyesület, Budapest, 53-59.
- Demeter E. (2012): Szakkollégiumok, a tehetség közege. Felsőoktatási Műhely 4. 53-72.
- Demeter Endre (2012): Szakkollégiumok, a tehetség közege. Felsőoktatási Műhely 2012/4. 53-72.
- Dinók Henrietta (2013): A romastratégia eddigi eredményei az oktatáspolitikai területén; in: Vizi Balázs (szerk.): A Romapolitikák értékelési módszerei és a magyar kormányzatok

romapolitikái; Nemzeti Közszerológati Egyetem Nemzetközi Intézet, 29–36. p.

- Forray R. Katalin – Boros Julianna (2009): A cigány, roma tehetség gondozás intézményei; In: *Educatio* 2. 192–203.
- Forray R. Katalin – Galántai László – Trendl Fanni (2015): Cigány diákok a felsőoktatásban; Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar Neveléstudományi Intézet Romológia és Nevelésszociológia Tanszék; Wlisslocki Henrik Szakkollégium.
- Forray R. Katalin (2015): Életutak a felsőoktatásban; in Forray – Galántai – Trendl (2015) 69–122.
- Garai Imre – Szabó Zoltán András (2015): A szakkollégiumi mozgalom története és jelenkori kihívásai Magyarországon (1895–2015); In: *Educatio* 4. 118–124.
- Jancsák Csaba (2015): So keres, SZKRSZ? A Szegedi Keresztény Roma Szakkollégium felsőoktatási és munkaerő-piaci eredményességhez való hozzájárulása értékszociológiai megközelítésben; Belvedere, Szeged.
- Kállai Ernő: Kormányzati romaprogramok a rendszerváltozás után. In: Antal István, Frányó-Keller Katalin (szerk.): *Melyik úton?* Budapest: Jezsuita Roma Szakkollégium, 2014. 34–51.o. http://www.kallaierno.hu/data/files/kallai_erno_kormanyzati_roma-programok_a_rendszervaltozas_utan_AZohmu.pdf [2018. 05. 27.]
- Kardos Katalin (2014): Roma/cigány származású hallgatók és a felsőoktatási tehetség gondozó intézmények kapcsolata; In: *Kapocs A Nemzeti Család- és Szociálpolitikai Intézet folyóirata* 1., 54–68.
- Ladányi János – Szelényi Iván (2001): A roma etnicitás „társadalmi konstrukciója” Bulgáriában. Magyarországon és Romániában a piaci átmenet korszakában, *Szociológiai Szemle* 4. 85–95.
- Renzulli, Joseph, S. (2011): What Makes Giftedness? Kappan digital edition exclusive May 2011. 81–88. <https://gseuphsdlibrary.files.wordpress.com/2013/03/what-makes-giftedness.pdf> [2018. 05. 27.]
- Utasi Ágnes (2013): *Kötelékben. Szolidaritás-hálók és közélet*; MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont, Belvedere, Szeged.

Dokumentumok

- Szakkollégiumi Charta (2003/2011): www.jpkszh.hu/rolunk/publikus-letoltes.html?download=6:szakkollegiumi-charta
- Ftv (2011) 2011. évi CCIV. törvény a nemzeti felsőoktatásról,
- Aditus Tanácsadó és Szolgáltató Zrt. (2011): Szakkollégiumi helyzetkép felmérése 2011; Budapest. Készült az Oktatáskutató és Fejlesztő Intézet megbízásából, a „Minőségfejlesztés a felsőoktatásban” TÁMOP-4.1.4-08/1-2009-0002 azonosító számú projekt támogatásával. In: http://ofi.hu/sites/default/files/attachments/offi_szakkollegiumi_helyzetkep_felmerese.pdf [2018. 05. 27.]
- Stratégia (2011): 1430/2011. (XII. 13.) Korm. határozat a Nemzeti Társadalmi Felzárkózási Stratégiáról, valamint végrehajtásának a 2012–2014. évekre szóló kormányzati intézkedési tervéről
- Korm. rend. (2013): 24/2013. (II. 5.) Korm. rendelet a nemzeti felsőoktatási kiválóságról
- Roma Szakkollégium Charta (2013): (<http://krszh.hu/roma-szakkollegiumi-charta>) [2018. 02. 14.]

- Nyomonkövetés (2016): Magyar Nemzeti Társadalmi Felzárkóztatási Stratégia II. Nyomonkövetési jelentés; http://romagov.kormany.hu/download/6/7f/91000/MNTFS_nyomonkovetesi_jelentes_2016.pdf

[1] <http://blogs.uta.fi/edumap/2017/08/21/adult-education-as-a-means-to-active-participatory-citizenship-a-concept-note/>

[2] Bár a hazai romológiai szakirodalom (elsősorban a Pécsi Tudományegyetem romológia tanszékének kutatói) viszonylag következetesen és megalapozottan a *roma/cigány* megnevezést használja, írásunkban nem követjük ezt a gyakorlatot, mert az általunk vizsgált intézmények mindegyike *roma szakkollégium*ként definiálja önmagát.

[3] Keresztény Roma Szakkollégiumi Hálózat – <http://krszh.hu/>

[4] Interjúalanyainknak teljes anonimitást ígértünk, így az általuk képviselt intézményekkel sem kötjük össze őket. A kutatást a Romaversitasban, a pécsi Wlislócki Henrik Szakkollégiumban és a Szegedi Keresztény Roma Szakkollégiumban folytattuk.

[5] KSH: Munkaerőpiaci helyzetkép, 2015 (2016. október) <https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/munkerohelyz/munkerohelyz15.pdf> [2017. 11. 20.]

[6] Általában 25-35 fő közötti taglétszámmal működnek a fenntartói típusba sorolható roma szakkollégiumok.

[7] <http://krszh.hu/roma-szakkollegiumok-hallgatoinak-orszagos-tudomanyos-konferenciaja-1/> [2018. 06. 08.]

[8] Kutatómunkák a SZOKERESZBEN címmel jelent meg a kötet, melyben 18 hallgató tudományos munkájának összefoglalói olvashatók. <http://www.szkrsh.hu/news/h%C3%A1zi-konferencia-%E2%80%93-k%C3%B6tet-bemutat%C3%B3.html> [2018. 06. 08.]

[9] Kávai Zsuzsanna (2017): Közösségi identitás szegedi szakkollégiumi környezetben; OTDK-pályamunka, kézirat

[10] Az EduMAP-kutatás központi kérdése éppen az aktív, részvételi állampolgárság kialakítását célzó módszerek vizsgálata volt. Azt tapasztaltuk, hogy bár a fogalom értelmezésében és használatában akadtak problémák, mindenhol alapfeladatnak tekintették a társadalmi kérdésekben való tájékozottságot és állásfoglalást.

[11] Az EduMAP kérdéssorában különös hangsúlyt kapott az intézmények által kiépített kapcsolati háló: a döntéshozókat (szakpolitikát) érintő kérdésen kívül kíváncsiak voltunk az önkormányzatokkal, civil és roma szervezetekkel, képző intézményekkel kialakított kapcsolatokra is.